

Kazensko materialno pravo na Slovenskem 1930-1941

JELKA MELIK

Poznavanje prava neke države in družbe kot sistema pravil, ki urejajo zunanje ravnanje ljudi, je za vsakega, ki se ukvarja s preteklostjo, prav gotovo ključnega pomena. Med različnimi vejami prava pa zaseda kazensko pravo še prav posebno mesto. Menim, da moremo brez oklevanja pritrditi besedam hrvaškega pravnika in univerzitetnega profesorja Stanka Franka, ki je o pomenu kazenskega prava zapisal:

"...područje, koje u neku ruku predstavlja ekstrakt iz čitavoga pravnoga sistema, bilo bi po našem mišljenju područje kaznenoga prava jer u kaznenom pravu je sadržana zaštita najbitnijih interesa države. Svi oni najvažniji politički, ekonomski i etičko-religiozni interesi države će prolaziti pred našim očima, kada budemo proučavali osnovna načela kaznenoga prava. ... Potrebno je dakle, da se upoznamo sa osnovnim načelima kaznenoga prava, da nam pravna struktura neke države postane donekle jasna."¹ Zakonodajna na eni strani in sodna praksa na drugi strani nam šele skupaj kažeta podobo kazenskega prava. Najprej moramo poznati prvo, da bomo pri ohranitvi in obdelavi drugega ravnali dovolj strokovno in podobe ne bomo okrnili ali popačili.

Kazensko materialno pravo predstavlja le del kazenskega prava, in sicer tisti del, s katerim država določi kazniva dejanja, kazni in druge ukrepe zoper storilce ter pogoje za uporabo le-teh.

Leta 1991 sem v Arhivih² podala osnove kazenskega materialnega prava, ki je veljalo na Slovenskem skoraj sedemdeset let, in sicer od leta 1852 do leta 1930. Takrat je v Sloveniji veljal avstrijski kazenski zakonik, imenovan "**Kazenski zakon o hudodelstvih, pregreških in prestopkih**" z dne 27. maja 1852³ s kasnejšimi spremembami in številnimi stranskimi zakoni. Tokrat bom orisala glavne poteze kazenskega materialnega prava, ki je veljalo na Slovenskem od vzpostavitve enotnega kazenskega prava v Kraljevini Jugoslaviji leta 1930 pa do druge svetovne vojne. "**Kazenski zakon za kraljevino Srhov, Hrvatov in Slovencev**"⁴ je bil sprejet 27. januarja 1929 in je začel veljati 1. januarja 1930.⁵

Novi kazenski zakon je poznal le dve vrsti kaznivih dejanj (zločinov): težja, **zločinstva** in lažje **prestopke**.

Kazenski zakon je bil razdeljen na dva dela. **Splošni del** (§§ 1-90) je vseboval določbe o kaznivih dejanjih in kaznih na splošno, **posebni del** (§§ 91-404) pa določbe o posameznih zločinstvih in prestopkih in njihovem kaznovanju. V okviru posameznega kaznivega dejanja ali delikta pa so bile določbe za temeljno, težjo ali kvalificirano in lažjo ali privilegirano obliko delikta. Seveda niso bila vsa kazniva dejanja vsebovana v kazenskem zakoniku, temveč tudi v stranskih zakonih in splošni del kazenskega zakona je veljal tudi za te.

Kazenski zakon je temeljil na načelu "nullum crimen sine lege" in tudi "nulla poena sine lege", kar pomeni, da se je smelo kaznovati le tisto kaznivo dejanje, ki je bilo kot tako označeno v zakonu in le tako kot je predpisoval (določal) zakon (§ 1 k.z.). Zločinstva so bila kazniva dejanja, za katera je bila zagrožena smrtna kazen, robija ali zatočenje in prestopki tista kazniva dejanja, kjer je bila zagrožena kazen strogega zapor, zapor ali denarna kazen (§ 15 k.z.). Kazensko odgovoren je bil le **kriv** in **prišteven** storilec kaznivega dejanja. Zakon je poznal dve krivdni obliki, in sicer naklep in malomarnost. Naklep je bil lahko direkten ali eventualen (neposreden, morebiten), malomarnost pa zavestna ali nezavestna (§ 16 k.z.).

Zakon je poznal kot **glavna kazen**: smrtno kazen, štiri prostostne kazni in denarno kazen (§ 35 k.z.). Smrtna kazen je bila zagrožena za deset najtežjih zločinov in le v enem primeru kot edina kazen. Izvrševala se je z obešanjem (§ 36 k.z.). Zakonodajalec je bil namreč mnenja, da je to humanejše in modernejše kazensko sredstvo od streljanja.⁶ Najtežja prostostna kazen je bila robija, ki se je odmerila dosmrtno ali za določen čas, od enega do dvajset let (§ 37 k.z.). Ta kazen je bila predvidena za težka kazniva dejanja, storjena iz nečastnih nagibov.⁷ Zatočenje, prostostna kazen, namenjena storilcem težkih kaznivih dejanj, pri katerih sodišče ni opazilo nečastnih nagibov, ni smelo biti krajše od enega in ne daljše od dvajsetih let (§ 38 k.z.). Strogi zapor, zagrožen za kazniva dejanja, ki niso bila tako težka, da bi zaslužila robijo, a so bila prav tako storjena iz nečastnih motivov in zapor sta se odmerjala od sedem dni do pet let (§ 39 k.z.). Vse prostostne kazni, daljše od enega leta, so obsojenci prestajali v posebnih kazenskih zavodih, krajše pa v sodnih zaporih.⁸ Razen glavnih kazni

¹ Stanko Frank: Iz kazennog zakonika ruske sovjetske republike; Mjesečnik, 1.V/1929, št. 4, Zagreb str. 145-152.

² Arhivi XIV, št. 1-2, 1991; str. 24-27.

³ Drž. zak., št. 117/1852.

⁴ Složbene Novine SHS, 33/XVI/1929; Dr. 1. ljubljanske in mariborske oblasti, 74/1929.

⁵ Deloma že od 19. aprila 1929.

⁶ Metod Dolenc Tolmač h kazenskemu zakoniku kraljevine Jugoslavije, Ljubljana 1929, str. 106.

⁷ Prav tam, str. 108.

⁸ Prav tam, str. 109.

je kazenski zakon poznal tudi dve **stranski kazni**: izgubo častnih pravic in izgubo službe (§ 35 k.z.).

Izguba častnih pravic je pomenila izgubo pravic do državne, in druge javne službe kot cerkvene, občinske, sreske, oblastne službe ali javnega poklica, kamor so šteli poklice odvetnika, notarja, zdravnika, lekarnarja, babice, ravnatelja in učitelja privatnih šol s pravico javnosti. Pomenila je izgubo pravic do akademskih "dostojanstev", odlikovanj in drugih javnih "počastil"; glasovanja v javnih zadevah, z izgubo častnih pravic so bile izgubljene pravice voliti ali biti izvoljen in izvrševati druge politične pravice (§ 47 k.z.).⁹ Le pri smrtni obsodbi in obsodbi na robijo, daljšo od petih let, je izreklo sodišče trajno izgubo častnih pravic, v vseh drugih primerih je bila izguba le začasna, in sicer je trajala pri obsodbi na robijo do petih let od enega do petih let, pri obsodbi na zatočenju za čas prestajanja kazni in pri obsodbi na strogi zapor in je bilo to zahtevano v zakonu pa od enega do treh let. Razen tega je moralo sodišče pri vsaki obsodbi nad šest mesecev strogega zopora izreči izgubo državne ali druge javne službe, smelo pa je to storiti tudi v drugih primerih.

Glavna kazen se je izrekala samostojno, stranska pa le dodatno h glavni kazni.¹⁰ Razen kaznovanja je poznal kazenski zakon tudi **varnostne odredbe**, takrat imenovane očitvalne odredbe. Sodišče je torej razen kazni lahko odredilo varnostno sredstvo (očitvalno sredstvo), in sicer poleg kazni ali, kjer je zakon to posebej določal, samostojno. Pravna podlaga za varnostne ukrepe je bila storilčeva nevarnost za družbo, cilj pa njegovo poboljšanje.¹¹ Ta sredstva je zakon izrecno navedel v § 50: "pridržba po prestani kazni; oddaja v prisilno delavnico; oddaja v zavod za zdravljenje ali za čuvanje, oddaja v zavod za zdravljenje pijancev, prepoved zahajati v krčmo; zaščitni nadzor; izgon; prepoved izvrševati poklic ali obrt in odvzem izvestnih predmetov".

Zakon je dal sodišču zelo široko pooblastilo, da storilecu **odmeri kazen** glede na stopnjo njegove kazenske odgovornosti in je navedel le okoliščine, ki naj jih sodišče pri določanju kazni posebej upošteva, ne da bi določil, katere teh okoliščin mora sodišče šteti za olajševalne in katere za obteževalne: nevarnost za družbeni red zaradi storilčeve hudodelske miselnosti (orig. zločinske nagnjenosti); nagib, iz katerega je bilo dejanje storjeno; namen dejanja; neposredni "podnet" k izvršitvi dejanja; prejšnje storilčevo življenje in njegove osebne in gospodarske razmere; mera uvidevnosti; posledica in storilčevo obnašanje po storjenem dejanju (§ 70 k.z.). Zakon je vseboval določbe za **omilitve kazni** (§§ 71, 72, 73 k.z.) in prav tako za **pnostritev kazni**. Poznal je tri stop-

nje omilitve. Kadar je sodišče ugotovilo, da obstoji ena ali več okoliščin, zaradi katerih je mogoče kazen omiliti, je lahko izreklo milejšo vrsto kazni, kot je bila zagrožena; kadar ga je zakon izrecno pooblastil omiliti kazen "po svobodni oceni", je lahko izreklo nižjo kazen od zagrožene ali milejšo vrsto kazni; v "posebno lahkih primerih" pa je lahko storilec celo oprostilo kazni. Kadar je zakon dovoljeval sodišču izbirati med več vrstami kazni, je na izrek strožje vplival nečastni nagib ali hudobni storilčev značaj (§ 74 k.z.). V "posebno težkih primerih", ki jih je zakon izrecno določil, je lahko sodišče izreklo ostrejšo vrsto in mero kazni od predpisane (§ 75 k.z.). Prav tako je bil "povratek" h kaznivemu dejanju vzrok za strožje kaznovanje (§ 76 k.z.).

Kadar je storilec prekršil z enim dejanjem več zakonskih predpisov ali večkrat isti predpis, se je kazen odredila glede na najstrožji predpis (**idealni stek**) (§ 61 k.z.).

Kadar pa je storilec storil več kaznivih dejanj, ki so sodila skupaj (**realni stek**), pa se je kazen odmerila tako, da se je najtežja zagrožena kazen poostрила (§ 63 k.z.).

Pravica do pregona je zastarala pri zločinstvih, za katera je bila predpisana smrtna kazen ali dosmrtna robija v dvajsetih letih po storitvi kaznivega dejanja, v petnajstih letih pri zločinstvih, za katera je predpisana prostostna kazen do dvajset let, deset let pri ostalih zločinstvih ter pet let pri težjih in dve leti pri lažjih prestopkih (§ 78 k.z.). Pri že pravnomočno razsojenih kaznivih dejanjih pa je lahko **zastarala pravica izvršitve kazni**, in sicer pri smrtni kazni in dosmrtni robiji čez petindvajset let, pri robiji in zatočenju nad deset let čez petnajst let; pod deset let čez petnajst let; pri strogem zoporu in zoporu nad eno leto čez pet let ter v vseh ostalih primerih čez dve leti (§ 81 k.z.).

Kazniv je bil tudi **poskus** kaznivega dejanja, in sicer pri zločinstvih vedno, pri prestopkih pa le, kadar je zakon to izrecno določil (§ 31 k.z.). Sodišče je smelo, v določenih primerih pa celo moralo, storilec kaznovati mileje (§ 32 k.z.).

Krivda za naklepno storjeno kaznivo dejanje ni zadela le neposrednih storilcev, temveč tudi **napeljevalce** in **pomagače**, ki so delovali naklepno (§ 34 k.z.). Napeljevalce je bil tista oseba, ki je drugega zavedla ali napeljala, da je storil kaznivo dejanje in torej kaznivega dejanja ni storila, ga je pa povzročila; pomagač pa tisti, ki je kakorkoli pomagal pri izvršitvi kaznivega dejanja. Pri napeljevanju in pomoči za izvršitev kaznivega dejanja iz malomarnosti je zakon napeljevalca in pomočnika celo določil za glavnega storilca kaznivega dejanja (§ 34 k.z.). Kdor je storilec pomagal po storjenem kaznivem dejanju, pa je storil samostojno kaznivo dejanje: "podpomoč zločincem, ki so na prostosti" (§ 141 k.z.); "podpomoč zaprtim zločincem" (§ 142 k.z.) ali "prikrivanje stvari ali kaznivih dejanj" (§ 333

⁹ Prav tam, str. 118, 119.

¹⁰ Prav tam, str. 106.

¹¹ Prav tam, str. 106, 122.

k.z.). Kazenski zakon je uvedel tudi institut **pogajne obsodbe** (§§ 65-68 k.z.). Pri milejših obsodbah (strogi zapor do šestih mesecev ali zapir do enega leta ali denarno kazen) je lahko sodišče s sodbo odložilo izvršitev kazni, kadar je bilo pričakovati, da se bo obsojenec tudi brez izvršitve obsodbe vzdrževal izvrševanja kaznivih dejanj. Obsojenec torej ni bil kaznovan, če v preizkusni dobi (1-5 let) ni storil novega kaznivega dejanja.

Določbe o **mladletnih storilcih** kaznivih dejanj je zakon vseboval v § 14 in §§ 26-30. **Otroci**, ki še niso izpolnili štirinajst let, niso hili kazensko odgovorni. Sodišče jih je le izročilo staršem, varuhom, skrbnikom ali šolskemu oblastvu v kaznovanje, skrbstvo in nadzor in v težjih primerih, ko tu ni bilo pričakovati uspeha, za-vodu ali primerni rodbini. Zoper zrele **mlajše maloletnike**, ki so dopolnili štirinajst let, a še niso bili stari sedemnajst let, je sodišče izreklo, če ni bilo potrebno vzgajanje ali poboljševanje, bodisi nkor bodisi "odpust na preskušnjo" za dobo do enega leta. "Mlajših maloletnikov" se ni smelo kaznovati, če niso mogli razumeti narave in pomena svojega dejanja ali pa niso imeli svojih ravnanj v oblasti. Izročiti jih je bilo staršem, varuhom, skrbnikom ali drugim v kaznovanje, nadzor in skrb. "**Starejši maloletniki**", ki so že imeli sedemnajst, a še ne enaindvajset let, so se kaznovali po nekoliko drugačnih pravilih kot odrasli. Zaradi kaznivega dejanja, za katero je zakon zagrozil smrtno kazen ali dosmrtno robijo, se je kaznoval z robijo ali zatočenjem najmanj sedmih let; za kaznivo dejanje, za katero je zakon predpisal katerokoli prostostno kazen, sodišče na eni strani ni bilo vezano na spodnjo mejo zagrožene kazni za isto kaznivo dejanje zagrožene kazni in na drugi strani ni smelo izreči več kot deset let robije ali zatočenja. Kadar je bilo potrebno kazen omiliti, je smelo sodišče izreči namesto robije ali zatočenja strogi zapor ali zapor.

Kazenski zakon v posebnem delu vsebuje določbe za sedemnajst **skupin kaznivih dejanj**, ki jih bomo navedli kar v takratnem izrazoslovju, saj so tudi danes razumljivi:

1. Kazniva dejanja zoper obstoj države in njeno ureditev (§§ 91-126 k.z.)
2. Kazniva dejanja zoper državno oblastvo (§§ 127-134 k.z.)
3. Kazniva dejanja zoper pravosodje (§§ 135-153 k.z.)

4. Kazniva dejanja zoper javni mir in red (§§ 154-166 k.z.)
5. Kazniva dejanja zoper življenje in telo (§§ 167-186 k.z.)
6. Kazniva dejanja zoper občno varnost ljudi in imovine (§§ 187-203 k.z.)
7. Kazniva dejanja zoper varnost javnega prometa za ljudi, imovino in obvestila (§§ 204-213 k.z.)
8. Napravljanje lažnih listin in mer (§§ 214-233 k.z.)
9. Napravljanje lažnega denarja (§§ 234-241 k.z.)
10. Kazniva dejanja zoper osebno prostost in varnost (§§ 242-250 k.z.)
11. Kršenje tujih tajnosti (§§ 251-253 k.z.)
12. Kazniva dejanja zoper občno zdravje (§§ 254-268 k.z.)
13. Kazniva dejanja zoper javno moralo (§§ 269-289 k.z.)
14. Kazniva dejanja zoper zakon in rodbino (§§ 290-296 k.z.)
15. Kazniva dejanja zoper čast (§§ 297-313 k.z.)
16. Kazniva dejanja zoper imovino (§§ 314-383 k.z.)
17. Kazniva dejanja zoper službeno dolžnost (§§ 384-404 k.z.)

ZUSAMMENFASSUNG

MATERIELLES STRAFRECHT IN SLOWENIEN 1930-1941

JELKA MELIK

Der Beitrag gibt eine kurze Übersicht der Grundlagen des materiellen Strafrechts, das in Slowenien von 1930 bis zum Anfang des zweiten Weltkriegs in Kraft war. Materielles Strafrecht ist ein Teil des Strafrechts, mit dem der Staat Straftaten, Strafen und andere Maßnahmen gegen Täter bestimmt, sowie auch Bedingungen für ihre Verwendung. Es enthält also den Schutz der wesentlichsten Staatsinteressen. Das Kennen dieses Rechtszweigs ist darum von Schlüsselbedeutung fürs Begreifen einer Gesellschaft, für Archivisten aber eine Grundlage für fachliche Arbeit vor allem an den Beständen von Gerichten und Staatsanwaltschaften.